

Les nadales entre la cançó i el pre-mite

Autor: Jordi Bilbeny
Data de publicació: 30-12-2013

Recuperem un estudi universitari d'en Jordi Bilbeny, escrit al 1982, que ens parla del sentit de les nadales i dels símbols antiquíssims i universals del mateix Nadal

1.-Les nadales i la cançó-literatura popular
L'escriptor i mestre en folklore Rossend Serra i Pagès assentava al 1902: "La ciència popular no és pas la dirigida al vulgus, sinó la que en ve; la ciència destinada a aquell és falsa ciència. Aquesta altra és veritable perquè és arrencada de la pròpia naturalesa".

Entenent, doncs, la cançó i la literatura populars com una part integrant d'aquesta ciència, no ens costaria gaire acceptar les nadales com a "cosa" popular, com a unió de la cançó popular i de la literatura popular, com a element del qual el poble fa ús per glossar l'infantament i el seu entorn més immediat.

De la mateixa manera que "la ciència popular no és pas la dirigida al vulgus, sinó la que en ve", les nadales no són instaurades per l'Església com a recurs expiatori dels creients, dels pecadors; no consten a les butlles i, malgrat tenir un origen molt lligat a la litúrgia, la seva esplendor i la seva transmissió més impulsiva les devem al poble, a l'ambient de festes de fora els recintes sagrats, a la tossuderia de la gent per voler mantenir allò que reflecteix els seus sentiments, les seves passions i, en el fons, allò que s'ha fet íntim i indestriable en la mateixa mesura que s'ha fet de tothom.

S'han establert, tanmateix, d'altres premisses per tal de confegir i donar cos a una millor definició de la literatura popular oposada a la literatura culta. Així, si hom creu que la literatura popular és una visió del món pròpia de les classes socials escassament lletrades, per extensió tindríem també que les nadales s'inscriurien perfectament en aquesta definició, ja que el fet que algunes nadales tinguin un origen més o menys erudit, no impedeix d'oferir un llenguatge planer i fàcil, o que la seva expressió sigui vivaç i descarregada de rebuscaments estilístics, amb notes tendres, malicioses, plenes de gatzara i sempre molt realistes.

Però, de fet, el que ens acosta més a creure en aquesta popularitat és que gairebé totes les nadales aplegades en els cançoners dels segles XVIII i XIX són escrites en català. Això, no hauria de tenir cap importància especial. Però, si pensem que en aquests segles el català és una llengua menystinguda, una llengua de segon ordre i no apta, per tant, per a la literatura en la ment d'uns quants prohoms, veurem amb més bons ulls l'adscripció de les nadales al que els vuitcentistes en podrien dir ben bé "no-literatura" i que nosaltres ens encaparrem a anomenar literatura popular.

2.- Les nadales dins de la tradició nadalenca

"Per al coneixement de les nostres nadales –que constitueixen un gènere representatiu i alliçonador de la cançó popular– no basta la simple curiositat anecdòtica, pintoresca i circumstancial; cal arribar a una pregona comprensió de la festa del naixement del Fill de Déu tal com l'ha entesa i celebrada l'Església i com els fidels, sota el seu guiatge, hi han correspost. Un gènere com aquest, tan vinculat secularment a la rel mateixa de la nostra personalitat col·lectiva, tan antic però cada any renovellat per la inesgotable capacitat de fe i de tendresa estatjada en l'ànima humana, mereix de ser tractat més enllà d'una superficial exposició".

Prou clara i concisa em sembla aquesta citació d'En Josep Romeu, perquè jo no m'hagi d'estendre en gaire més rodejos i al·lusions, i pugui anar al gra tot seguit.

Que el Nadal és una de les tradicions més antigues del nostre poble, ningú no ho dubta, com tampoc no hauríem de dubtar dels seus orígens que, malgrat tots els malgrats, es remunten a la prehistòria i no són pas netament cristians, sinó que, com en tantes altres tradicions, la celebració religioso-cristiana representa una adaptació de la festa pagana al pensament religiós de l'època.

Així, doncs, no és pas un fet casual que el Nadal se celebri mig anys exactament després de Sant Joan, ja que si Sant Joan és la celebració dels solstici d'estiu, el Nadal és la celebració dels solstici d'hivern. Aquest fet –que el naixement de Jesús s'escaigui precisament al solstici d'hivern, quan el sol comença a imposar-se a les tenebres de la nit–, és interpretat en el sentit que el llinatge humà comença a sortir per Nadal de les tenebres del pecat i és il·luminat per la divinitat solar, és a dir pel Redemptor.

Aquest mateix paral·lelisme o aquesta mateixa simbologia es pot establir amb les tres èpoques bíbliques del gènere humà: la primera època vindria representada per la fosca, temps en què la llei de Déu encara havia de ser donada a Moisès; la segona època es mouria a frec d'albada, sota els preceptes de la Llei Antiga, i la nova època seria el pas total a la llum: la naixença del Sol, l'adveniment del Redemptor i, amb ell, la Nova Llei. Les tres misses celebrades el dia de Nadal vindrien a confirmar-ho, essent en aquestes misses on trobem els fidels assistir-hi amb llaminadures i ofertes. A més que aquell dia el temple era ornamentat amb garlandes de branques i amb enfiladeres de neules, que ja al segle XII servien amb pa i vi pel refrigeris de finides les vespres. D'aquí els esments continuats en els cants nadalencs d'aquestes i d'altres llaminadures com el vi bo i els torrons.

Heus aquí uns quants fragments de nadales on la referència al menjar és ben expressiva i acostuma a anar al final mateix de la cançó, la qual cosa ens relacionaria, d'alguna manera, l'estructura del poema amb les fases de purificació nadalenca (fosca-espera-llum) i amb la concepció tradicional del pessebre: Anunciata-camí-Naixement.

"Bona gent si us anau,

a dinar me convidau:

pits de perdiu me donau;

vostra sia la carcanada".

O bé:

"Ai dones, nostres veïnes,

no volem peix ni sardines;

hajam de grosses gallines

que sien ben farcides,

o capons,

o tudons,

o conills,

o perdigons".

I encara:

"Josep hi fa bones raons

ab avellanes e pinyons;

açò és vianda de minyons.

Per què viscam tots en pau".

3.- Els temes, més enllà de la tradició
Per En Joan Amades, la tradició està integrada "per la vibració de l'ànima dels nostres primitius més reculats, augmentada per totes les modulacions que han sabut imprimir-li els successors dels nostres avantpassats que han intervingut en la seva transmissió i ho han vinculat tan profundament en nosaltres, que tots ens ho sabem per nosaltres mateixos sense que ningú ens ho hagi ensenyat i que tothom que ens envolta ho sap per ell mateix i per nosaltres, sense que ell ens ho hagi hagut d'ensenyar, ni nosaltres a ell, i sense que gairebé ens haguem adonat que ho sabem".

Aquesta definició cauria pel seu propi pes quan "l'ànima dels nostres primitius més reculats" fos escandida, treballada, garbellada, mesurada, analitzada i compresa, i quan la nostra consciència sobre allò que coneixem, però que gairebé no ens hem adonar que ho sabem, deixi el seu estat de latència i esdevingui una consciència activa, crítica, conscient i renovelladora de tot allò que ens envolta quasibé d'una manera indolent i involuntària. Què haurà passat quan això sigui palesat amb escreix? Haurem acabat amb la tradició? Haurem canviat les seves motllures i els seus ressorts? O, tal vegada, només haurem anat més enllà de la tradició?

Faig referència a aquest anar més enllà, perquè els temes que ens ofereixen les nadales, i que són tractats per En Martí de Riquer i l'Antoni Comas a la seva Història de la Literatura Catalana com a qüestions essencialment cristianes i closes, per tant, en el seu ambient evangèlic, geogràfic i familiar, ens pervenen d'uns temps remotíssims, d'uns temps que es confonen a cavall de la història i la llegenda, a cavall de la realitat i el mite.

Tant per En Riquer i En Molas, com per En Romeu, a grans pinzellades, la temàtica de les nadales es podria distribuir en episodis corresponents als moments culminants del cicle nadalenc:

L'anunciació de l'àngel a la Verge i el dubte de Josep.
El naixement de Crist a l'Establia.
L'anunciata i l'adoració dels pastors.
Els Reis d'Orient, els innocents i la fugida a Egipte.

Encara que no ben bé del tot, però sí que en gran part, aquesta distribució temàtica és un calc –perquè dir coincidència seria pecar d'ingenuïtat– o un resum de les religions precedents o coetànies a Crist:

Pel que fa referència al naixement, trobem que el mateix 25 de desembre ja era la data aplicada als naixements de Buda, Mitra, Horus, Osiris, Bacus o Adonis.
Pràcticament, tots varen néixer de mare verge o de la unió d'una dona mortal amb un déu major. Al Mahabharata tenim descrit el naixement de Krishna d'una verge casta anomenada Devaki, que fou escollida pel seu esplet de virtuts. Buda va néixer també d'una donzella verge anomenada Maia o Maria, sobre la qual "havia davallat el Sant Esperit en forma d'elefant blanc".
El fet que un estel brillés al cel d'una manera especial i que es desplacés fins al lloc on naixia un déu, el trobem ja a l'Índia i a la Xina. Entre d'altres, consta explícitament a la història que un estel va brillar en el naixement de Yu, el

fundador de la primera dinastia xinesa.
En el naixement de Confuci, "cinc barons celestials –o Homes Savis– van entrar a casa del nadó mentre l'aire era ple de càntics i sons d'instruments". De la mateixa manera, Mitra –el redemptor persa– va ser també visitat per savis anomenats Mags a l'hora del seu infantament, tot oferint-li or, encens i mirra.
Un dels trenta-dos senyals que havia d'acomplir la mare de Buda era "el de donar llum durant un viatge". L'infantament va ser sota d'un arbre, segons una història, i segons un altra, dins d'una posada.
En una cova, en un lloc senzill o ordinari, van néixer també Krishna, Bacus, Adonis, Apol·lo, Mitra, Atis i Hermes, la majoria dels quals van veure els seus bressols envoltats de pastors, vaques, ovelles i cabres.
La matança dels innocents que, segons se'ns diu, Herodes va portar a cap té la seva semblança en els assassinats d'innocents que va efectuar el rei Kansa per les viles veïnes del lloc on havia nascut Krishna.

Amb tota aquesta exposició no vull pas dir, ni de bon tros, que la música de les nadales, la seva mètrica, estructura, concepció i ambient estiguin mancats d'un sentit propi de casolanitat i popularitat. Ans al contrari: que si la majoria de les nadales han arribat fins als nostres dies, ha sigut mercès al constant rejoveniment i readaptació que han hagut de patir per part d'un poble delerós de cantar, lloar i glossar allò en què creu més profundament.

El que sí que he volgut intentar ha sigut enfocar les nadales, el Nadal i les connotacions religioses que aquest comporta, en un marc més ampli, més alliberat i més alliberador, lluny de la xafarderia de carrer i d'un sentimentalisme mítico-patriòtic. Obert a qualsevol canvi i a qualsevol retorn, no tan sols al mite, sinó al pre-mite.

Jordi Bilbeny

Juny del 1982

BIBLIOGRAFIA:
-AMADES, JOAN: "Epíleg" del Folklore de Catalunya. Costums i creences; Editorial Selecta, Barcelona, 1969.

-Festes Nadalenques, opuscle editat per Tradicions i Costums de l'Òmnium Cultural, Barcelona, 1981.

-FREIXEDO, SALVADOR: Parapsicología i Religión; Daimon, Barcelona, 1980.

-RIQUER, MARTÍ DE, i COMAS, ANTONI: Història de la Literatura Catalana; Ariel, Barcelona, 1980, vol. 3.

-RIQUER, MARTÍ DE, i COMAS, ANTONI: Història de la Literatura Catalana; Ariel, Barcleona, 1981, vol. 4.

-ROMEU, JOSEP: Les Nadales Tradicionals. Segles XIV a XIX; Biblioteca Folklòrica Barcino, núm. 5, Barcelona, 1952.